

سیمبۆلا بالندهیان د ههلبهستا مه‌لایێ جزیری دا

SEMBOLA BALINDEYAN DI HELBESTA MELAYÊ CIZÎRÎ DA

Fakhir Alî Arif¹

فاخر علی عارف

پوخته

سیمبۆل و هێما و میسال پایه‌یی سهره‌که‌یی ئەده‌بیاتا سۆفیگه‌ریی پیک دئینن، ژبه‌ر کو د نه‌رین و فه‌لسه‌فه‌یا سۆفیگه‌ریدا هه‌ر تشت د جیهانا مه‌جازیدا (ناسوتی) ره‌مز و هێمایا جیهانا هه‌قیقیه (لاهوتی)، ژ ئالیه‌ک دیفه سیمبۆل و هێما د هه‌لبه‌ستا عیرفانیدا ئامرازه‌کی هه‌ری گرینگه سه‌خمه‌راتی ئافاگرنا پامان و مه‌عنه‌یی. مه‌لایێ جزیری د چارچۆفی هه‌لبه‌ستا خوه‌یا سۆفیگه‌ریدا قالا ده‌ریایه‌ک ژ مه‌عنه‌یی دکه‌ت، براس‌تی ژ لگۆری فه‌کۆله‌ر و فه‌خوونه‌ر و بسپۆران، هه‌لبه‌ستا جزیری ژ کووراتییا پامان و مه‌عنه‌یی جه‌ه‌ک تایبه‌ت د ئەده‌بیاتا کورمانجی دا گرتیه، ئەفه‌ژی فه‌دگه‌ری بۆ به‌هره‌یا جزیری د بکار برنا سیمبۆل و هێمایان د هه‌لبه‌ستین خوه‌دا ب گشتی. د فی کورته فه‌کولینی دا نمونه‌یا بکار برنا سیمبۆلا بالندهیان د هه‌لبه‌ستا مه‌لایێ جزیری دا تی فه‌کولین کرن و ب دیاری کرنا گرینگیا به‌هره‌یا جزیری ل چه‌وانییا بکار برنا هێمایین ته‌والان ب ئامازه کرن ب بکاربرنا هه‌مان سیمبۆل ل جه‌م حافزی شیرازی.

بێژه‌یین کللی: سیمبۆل ، بالنده، هه‌لبه‌ست ، جزیری، حافز، سۆفیگه‌ری و عیرفان.

Melayê Cizîrî'nin Şiirlerinde Kuş Sembolü

ÖZ

Sembol, imaj ve benzetme tasavvuf edebiyatında önemli bir yer tutar. Tasavvuf edebiyatında mecazi (nasuti) olan her şey aslında hakiki (lahuti) olan şeylerin imgesi ve remzi olduğu için sembol ve imaj irfani şiirde anlamı inşa etmede en önemli araçlardandır. Melayê Cizîrî'nin tasavvufi şiiri de derin anlamlar yüküldür. Gerçekten de araştırmacılar ve konunun uzmanlarına göre Cizîrî'nin şiiri fikir ve anlam derinliği bakımından Kürt edebiyatında önemli bir yer tutar. Bu da Cizîrî'nin sembol ve imajları kullanmadaki becerisinin bir göstergesidir. Bu çalışmada Cizîrî'nin "kuş" sembolünü kullanma biçimi incelenmektedir. Ayrıca Cizîrî'nin hayvan sembollerini kullanma biçimi Hafız-i Şirazi'nin aynı sembollerini kullanma biçimi ile karşılaştırılarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sembol, Kuş, Şiir, Cizîrî, Hafız, Tasavvuf, İrfan

Bird Symbols in Molla al-Jezeri's Poetry

ABSTRACT

Symbol and image take an important place in Sufism literature. Since everything that is figurative (nasuti) in Sufism literature is actually the symbol of the things that are real (lahuti), the symbol is one of the most important tools in building meaning in poetry. The Sufi poetry of Molla al-Jezeri is also loaded with deep meanings. Indeed, according to researchers and experts, the poem of al-Jezeri has an important place in Kurdish literature in terms of depth of idea and meaning. This is an indicator of al-Jezeri ability to use symbols. In this study, Jezeri's way of using the "bird" symbol is examined. In addition, the way that Jezeri used animal symbols was compared with the way Hafez Shirazi used the same symbols.

Keywords: Symbol, Bird, Poetry, Jezeri, Hafez, Sufism.

دهستپیک

سیمبۆلا سروشت د ههلبهستا جزیریدا گهلهك بهرچاڤ و تایبهتمهنده، کو ل واری چهندایهتی و چۆنایهتی بالكیشه، سهدهما گرینگی دانا مهلایی جزیری ب سروشت زیدهباری کو شه دگهری بۆ گیولی یا شاعرانه و زانایی و پلهیا عهشقا وی و تیگههشتن و کشفا وی ل عهشقا ههقیقی د عهشقا مهجازیدا، هشیاری و بسپوری یا جزیری ل شیانین زمانی و کارتیکهریا دیارۆکین سروشته، کو دکهفیهته بهرچاڤ و نومایش دبیت. جزیری ب دیدهکا تازه نیڕیه رهگهزین سروشت، نهخاسم سروشتی بجان، کو ب ئارمانجا مهعریفی مفا لی وهرگرتیه .

بائنده ب تايبهتمهندی يا فرين و پهرواز، ئاواز و جوانی د ههلبهستا مهلايی جزيريدا، برهنگهك گشتی وهکی هيمایي هلفرين بهرب ههقیهتتی و ئانكو وهکی هيمایي جانئ عاشق جی گرتیه، کو د جورین خوددا هاتیه گریدان ب ريسا و شیوازی ئهدهبا سؤفیگهري نهخاسم ل واری زمانقه.. مهلايی جزیری نیزیکی زیدهتر ژ 30 جورین بائندهیان د دیوانا خوددا بکار برینه، ئهقهژی ل ههمبر ریژهیین بکار برنا سیمبؤلا بائندهیان د مهسنهوییا جلالالدینی رومی دا کو ههمان 30 بائندهه ، هیزو شیانی جزیری ل ئاستی عرفانی و ئهدهبی و بههرهیی نیشان دده، لهوما گهلهك ژ فهكۆلهر و شروفهكارین ههلبهستا مهلايی جزیری د وئ باوهریدانه کو مهلايی جزیری ل ریزا جلالالدینی رومی و جامی دایه، و ژ بو کوردان بهلکی پیهترتی دیتن.

بائنده د ههلبهستا مهلايی جزیری کو سهرفانی کورته فهكولینییه، ئارمانج ژئ نیشادانا دهولهمهندی و پیگههی ئهدهبا سؤفیگهريا کورمانجی وههروهها ههقهبری کرن دگهل ئاستی ههلبهستا سؤفیگهريا نافدارین دیرۆکی ب نمونهیا سیمبؤلا بائندهیان، لسهر دهستی مهلايی جزیرییه.

ئهف کورته فهكولینه خوه د گرینگیهك تايبهتدا دبینی، ئه و ژئ نیشادانا بههروهو شیوازی مهلايی جزیری ل بکاربرنا هیمایا بائندهیان د ههلبهستین خوددا ب ئاویهکی کو نووکاری و بهرفرهیی ببیته ئهنجام.

سینۆری کورته فهكولینی د ناقههرا ریژهیا سیمبؤلا بائندهیان و جورین بائندیاندا د ههلبهستا مهلايی جزیریدا دمینی، د مهودایی ههقهبری دگهل نمونهیی ههلبهستا حافزی شیرازی و جلالالدین رومی و فریدالدین عهتار.

د دیرۆکا ئهدهبا کوردیدا شوناس و پیناسهیا ههلبهستا مهلايی جزیری ل ئاستی ناقههروک و رۆخسار جههك تايبهت پی هاتییه دان ، لی فهكولینین هووردهکاری ل راست پیگههی ههلبهستا جزیری هیشتا کیم، ئهقهژی بوویه سهدهم کو لقی واریدا نهخاسم تايبهتمهندییا سروشت د ههلبهستا جزیری چافکانی گهلهك کیم بن، ئهقهژی ئاستهنگیهك سهردهکی بوو.

کورته فهكولین گۆری ریبازا وهسفی شیکاری و ههقهبری هاتیه ئهنجامدان، کوخوه د دوو تههرانادا دبینی، یا یهکی کورتیهك لسهر پیناسهیا سیمبؤل و دیارکرنا سیمبؤل د ههلبهستین سؤفیگهريدا و ههروهها سیمبؤلی بائندهیان د ئهدهبا عرفانیدا، یا دوویان ژی ب رهنهگهك سهردهکی رووناھی ئیخستنه سه سیمبؤلا بائندهیان د ههلبهستا جزیریدا، کو د تهوهری پراکتیکی دا ههول هاتیه دان ریژه و تايبهتمهندییا هیمای یا بائندهیان د ههلبهستا مهلايی جزیریدا بکهفیته بهر

شروفهیهك سهرقهیی و هه‌مان دهم شروفهیهك فهلسه‌فی عیرفانی ، هه‌روهه‌ها پیقاندن دگهل هه‌لبه‌ستخان و عارفین نافدار وهکی شیخ فریدالدین عه‌تار و جلال الدین رومی و د سهریدا هه‌قه‌به‌ر کرن دگهل نموونه‌یی هه‌لبه‌ستا حافزئ شیرازی. پشتی کو ریژه‌یا باندیه‌یین کو وهکی هیما و سیمبۆل د هه‌لبه‌ستا جزیریدا هاتینه‌ دیار کرن، تهنئ 7 هه‌فت جوړ ل وان باندیه‌یان وهکی نموونه‌ هاتنه‌ شروفه‌ کرن، ئه‌و زی ب سه‌ده‌ما قه‌باره‌یا کورته‌ فه‌کولینئ.

1- سیمبۆل چیه‌؟

سیمبۆل ب کوردی هیما، نیشان و جه‌فه‌نگ ده‌یته‌ گۆتن، کو ب عه‌ره‌بی ده‌یته‌ ره‌مز و ب فارسی نماد و ب زمانی ننگیزی و فره‌نسی هه‌مان Symbol هاتیه‌، په‌یقا سیمبۆل ژ لاتینی symbolus, symbolum, هاتیه‌ و ئه‌و ژ گریکی هاتیه‌: σύμβολον سومبۆلون یان سیمبۆلون و ئه‌فه‌ ژ دوو په‌یقان پیکه‌تیه‌ σύv سوون: هه‌ف، پیکه‌، فیکرا و βάλλω بالۆ: هافیزتن، دانان. بۆ نیشان و دروو بکاردهات (www.etymonline.com/word/symbol) کو پیناسه‌یی جۆربجۆر ژیرا هاتینه‌ کرن، گۆری وان پیناسه‌یی کهنتر و به‌رچافتن کو بۆ سیمبۆل هاتینه‌ کرن، دکارین فه‌گه‌رین بۆ پیناسه‌یا ئه‌رستوی کو ده‌یژی: "سیمبۆل زاراوه‌یه‌که‌ کو تشه‌کی هه‌ستپیکری و وینه‌کری دناف مه‌ژی مروفیدا ب تشه‌کی هه‌ستپیکری به‌یته‌ ده‌ربهرین" (عیما‌د وه‌یسی، 81:2004) واته‌ ل ئه‌نجامی ه‌زینئ وینه‌یه‌ک د مه‌زیدا بیته‌ چیکرن کو به‌روه‌خت هه‌ستپیکریه‌، فیجا ب تشه‌کی دی هه‌ستپیکری به‌یته‌ ده‌ربهرین. ئه‌ریک فروم پیناسه‌یا سیمبۆل ب ریکوپیکری کیه‌ و ده‌یژی: "زمانی سیمبۆلیک زمانه‌که‌ کو ئه‌زمونی دروونی و هه‌ستدار و ه‌زرا‌ن وه‌کی دیارده‌یی هه‌سته‌کی و ریالیته‌ ل دنیا‌یا ده‌رفه‌ ده‌ردبهریت و درسته‌ وه‌کی کو مرۆف مزوولی کاره‌کی بوویه‌ یان روودانه‌ک د جیه‌انا ماددی ژ بۆ وی روودایه‌" (اریک فروم، 1349: 24) د به‌ره‌مه‌یین مه‌سه‌ه‌وفاندا زی هنده‌ک جار‌ان ره‌مز وه‌کی زاراهه‌ هاتیه‌ پیناسه‌ کرن هاتیه‌ دیارکرن کو ره‌مز" بریتیه‌ ژ راما‌ن و مه‌عنه‌یا نه‌په‌نی کو هاتیه‌ نخافتن د په‌یقا به‌رچاف کو ژبلی خوه‌دیئ وی که‌سی دیت ده‌ست ناگه‌ه‌یتی" (پورنامداریان، 1364: 4). بقی چه‌ندئ سیمبۆل نامراه‌کی زمانیه‌ ل ئه‌نجامی هه‌سته‌کا دروونی کو رازداریی ب په‌یقین ره‌مزی چیدکه‌ت و ب ه‌زینئ راما‌نی دده‌ته‌ هه‌رکه‌سه‌کی ل ئاست تیگه‌ه‌شتنا که‌سوکی یا خوه‌ . هه‌روه‌ها ده‌مه‌کیدا په‌یقه‌ک یان وینه‌یه‌ک راما‌ندار ده‌یته‌ کو راما‌نه‌کا دیت ل پشت بیت، کو نه‌گه‌ر به‌رنه‌گه‌کی ئاسویی بیت ئه‌فه‌ ده‌یته‌ نموونه‌ و سه‌رهور، نه‌گه‌ر ستونی بیت ئه‌فه‌ ده‌یته‌ ره‌مز و سیمبۆل، بقی رهنگی ستونی تیگه‌ه‌یین لاهوتی د قابلی ناسوتیدا ده‌ردکه‌فن و راما‌نین دروونی و وینه‌یی به‌رچاف و هه‌ستدار ده‌یته‌ نیشان دان.

2- سیمبۆل د ههلبهستین سۆفیزمی دا

سیمبۆل د زمانی سۆفیزمییدا رپروهکا ب ههلبهستین و داکیشان ههیه و مهترتهبهکی ل بوونی، کو مهترتهبهکا بالاتره ل وئ مهترتهبی، پیک دگههینی. مهترم ژ فی ههلبهستین و داکیشانی، هیزهکا پیههتر ژ شیان و هیزا مروفه، کو چیدبیت ناھورایی یان ئههریمهنی بیت (ستاری، 1367):

20). زمانی سۆفی و عارفان زمانهکه ل رهمز و نموونه و وهکاندی و کنایه و ئیستیعارئ مفایی و مردگری و تیگههستن ل فی زمانی سۆفیزمی هاتیه گریدان ب کشف و شروفهیا وان رهمز و سیمبۆلان کو پی هاتیه دهربرپن و نفیسین. زمانی ههلبهستا سۆفیگههری د بنهتکاردا زمانهکی دهرروونی یان رازدار و نهزلاله .

د بهرهمین سۆفیاندان جوره جوانیهکا فهشارتی ههیه کو ژ نهجامئ فههاندنهکا جهفهنگی شیوازهکی تایبته ل چیدبیت و دهما خوهندفان دخوونی ههست ب تام و خوشیی دکهت و ههلبهستی لدووف تیگههستن خوه شروفه دکهت، لهوما ههتا نووکهژی بهرهمین هوزانفانی مهن و هکی مهلائی جزیری فان تایبتهمندییا ژخو دگریت، ژلائی خهلی فه ههر زیندی و پهسندن (عیماد وهیسی، 85:2004). شاعرو نفیسهرپن عارف ژبو دهربرپنا عشقا عیرفانی کو د بازهیا پهقیقین ناسایی دا ناهیت گونجان. ب نهچاری ل ههمان پهیف و دهربرپن کو د زهمینهیا عشقا زهمینی دهینه بکار ئیمان مفایی و مردگرن (محمد رهزا نصر اصفهانی، 179:1388). وهکی کو بودلر دبیزی: ”دنیا دارستانهکا پرا وپره ژ نیشان و نامازهیان، ههقیقهت د چافی خهلی ناسایی دا یا فهشارتییه و تهنی شاعر و سۆفی ب هیزا درکی یا خوه ب ریکا شروفه و بهرئیکدانهفهیا فان نیشان و نامازهیان دکارن پهپین وان ههست پی بکهن“ (ههمان، 1388):

172). د ههلبهستین سۆفی و عارفان دا رازداری ب پهردهو دیوارئ هیما و سیمبۆلا دهیته داپوشین و ئافا کرن، نهو ژی فهدهگههری بو سئ سهدهمین سهههکی، یا ئیکی: ل حال و ههواپی عشقا سلوکا کو ژی دهرباس دبن و پهپین عشقا روحی یا کو دگههنی، کو ل ناست تیگههستن خهلی ناسایی ل دهرفهیا رازا نخافتی، سیمبۆل دبیته جوهره تیگههستن گورهی فاما هههکهسهکی. یا دووی: ب سهدهما خو پاریزی ل نهجامئ نهريت شکینیا سۆفیان ل راست ئههلی زاهر و سهلهفی و ههروها دهمارگریا توندپهرو. یا سیی: فهدهگههری بو نیپرینا ئههلی تهصهوف و عیرفانی ل راست فهلسهفهیا ئافراندنی، ژبهه کو ل جهم سۆفی و عارفان عالهما ناسوتی بخوه رهمزی عالهما لاهوته، یانی ههترشت و ههر ئافرهنده رهمز و هیمانه بو عالهما ئافرینهر.

3- سیمبۆلا بالئندیان د بهرهمین عارفاندا

پیشینه‌یا رەمز و هیماسازی د سۆفیزمیدا فەدگەرێ بۆ وی دەمی کو فەیلەسۆف و عارفان هەولدایه روحو (جان) وەکی بالئەندە تاییبەت د سیمبۆلا "کەفوک (کوتر) و باز" نیشان بەدن (هەمان، 1388: 180). سەرنجدان ب دیاروک و دەرکەفتنێن وەکی رەگەزێن سروشتی و هەر تشتەکی یان دیاروکێن ژیانێ، ئەو کەرەستەنە کو کەفتنە بەر دیدا سۆفی پێخەمەت دەربرینا تیگەهین پێهەلتز ژ هەستان، بالئەندە ئەو دەرکەفتن کو گەلەک بالا عارف و سۆفیان کشانیدیە، ژبەر کو بالئەندە خودانی تاییبەتمەندییا فرین و پەروازە، بقی سەدەما فرینێ زیدەتر بوویە رەمز و سیمبۆلا جان (روح) کو ل کەلەخی دەرکەفیت و بەر ب هەقیقەتا خو دفریت (شوالیە، 1387: 200). گونجانا رەوش و تاییبەتمەندییا سروشتی یا بالئەندیان دگەل مرۆف و سالکین ریا هەقیقەتی بوویە سەدەما وئ کو چەندیین رسالە الطیرد ئەدەبا سۆفیزمی دا بێنە بەرهم (محمد رضا صرفی، 1386: 57). وەکی رسالە الطیر یا ابوعلی سینا (980-1037م)، رسالە الطیر یا ابوحماد محمد غزالی (1058-1111م)، رسالە الطیور یا احمد غزالی (1060-1116م)، رسالە الطیر یا شیخ اشراق سوهرهوردی (1154-1191م)، منطق الطیر یا شیخ عطار (1142-1221م) هەرودها گرینگی یا سیمبۆلا بالئندیان د هەلبەستین حکیم سنائی غەزەنەوی (1080-1141م)، جلال الدین محمد رومی (1207-1273م)، حافظ شیرازی (1326-1221م)، مەلایێ جزیری (1565-1640م) دەرپاسی قوناغەک بەرفرە و تازە دبیت.

4- سیمبۆلا بالئندیان د هەلبەستا مەلایێ جزیری دا

مەلایێ جزیری د هەلبەستین خودا دەریایەک ژ راز و مەعنەیان ب سیمبۆل و رەمز و هیمایان ئافا کرییە، کو ژ پڕانیا حالەت و دیاروک و پیکهاتین سروشت و کەرەستە و ئامیرین ژیانێ پیک هاتنە، ب گشتی بسەر 15 حالەتین سەرەکی پارفە بوونە و هەر حالەتەکی ژ چەندیین سیمبۆلین جۆربجۆر بخووفە دگری (صافیە زفنگی، 2017: 230، 229، 231). پیکهاتین سروشتی یەک ژفان حالەتین سیمبۆلین هەلبەستا مەلایێ جزیریە، وەکی ئاژەل، تەوال، ئادیک، هسکارە کو سیمبۆلا تەوالان یەک ژ سیمبۆل و هیمایا بەرچافە د هەلبەستا مەلایێ جزیریدا (هەمان: 94). ژبەرکو فۆلکلۆر و کلتورا کوردەواری یەک ژ چافکانییا رەوشەنبیرییا جزیریە (شعبان جالی، 2008: 81)، لەوما کاریە بنگەها رەمز و هیمایان تاییبەت سیمبۆلا بالئەندیان ب تاییبەتمەندییا سروشت و کلتور و فۆلکلۆرا کوردی دەولەمەند بکەت و تەنێ کاریگەری بسەر تپرامانا فەلسەفییا عیرافانی یا مەلایێ جزیری بکەت. ئەو ژ بکاربرنا لایەنێ جوانی و ئەریتی د هەر سیمبۆلەکا بالئەندیان،

دهمی کو هه مان تایبهتمهندی د ریسیا هیما یا عیرفانیا کو باندۆر هه بوویه لسهر شیوازی جزیری ناهی دیتن، تایبهت ئه ده بیاتا سۆفیگه ریا فارسی (هه مان ، 2008: 80). ب گشتی مه لایئ جزیری ل واری چهنادهتی و چۆنایه تیدا دکارین بیژین وهرچهرخان کرینه، تایبهت ده ما دگهل ئه ده بیاتا سۆفیگه ری یا فارسی مینا سه نایی ، عه تار، رۆمی و تایبهت حافزی شیرازی بهی هه فبه ر کرن ، کو مه لایئ جزیری زیده ی هه ر ئه دیب و عارفه ک دی یین فارس دبن کارتیکه ری یا هه لبه ستا حافزی شیرازی دا تئ دیتن، زیده باری کو سه رخو بوونا خوه پاراستیه (هه مان 2008 : 81). جزیری ب ئاوایه ک گشتی نیزیکی زیده تر ژ 30 جوړین بالنده یان وهکی سیمبول د هه لبه ستین خوه دا بکار برینه، ب فی رهنگی:

عه نقا (سیمه رخ): 2 جارن/ هوما : 3 جارن/ هودهود: 9 ج / مورغ: 1 ج / عه نده لیب: 4 ج / گو یین : 5 ج / تووتا ک : 2 ج / تاووس: 1 ج / طوطی: 3 ج / ته یرک: 4 ج / بولبول: 26 ج / باز: 5 ج / ته یهو: 1 ج / شاهین: 4 ج / ته یغون: 2 ج / کبک (کهو): 1 ج / ته زرو: 1 ج / دوراج (پۆر): 1 ج / شاهباز: 3 ج / که بوته ر (کو تر): 1 ج / قاز: 2 ج / سی: 2 ج / زره باف: 2 ج / بط: 1 ج / قومری: 4 ج / عقاب: 1 ج / غراب: 4 ج / زاغ: 2 ج / شونقار: 3 ج / سه قه ر: 1 ج .

وهکی نمونه چهن د ژ سیمبولین بالنده یان د هه لبه ستا مه لایئ جزیریدا دیخین بهر شروفه یی

1.4 - عه نقا

عه نقا نافی بالنده یه کی خیالی و ره مزیه کو د منطق الطیر یا فریدالدین عه تتار دا ب ره مزو هیما یا بالاترین په لیا روحی یا سالکی سلوکا ریبازا عیرفانییه ، کو ب فارسی دبیژنی سیمه رخ (فریدالدین عه تتار: 32). بکوردی ژی (سیمه رخ) دبیژن. عه نقا یانی سیمه رخ هه مان " سئین مرو" کو د ئافیس تایئ دا هاتیه واته میرئ بالنده یان، (فاطمه مودرسی، 194: 1397). سیمه رخ د ئه فسانه یین کورده واریدا وهکی بالنده یی رزگار که ری پاله وانئ ئه فسانئ دبن حه فت ته به قین ئه ردئ هاتیه دیار کرن. د تیگستین عیرفانیدا وهکی بوونه کا نه دیار و بی نیشان و ب پرانی کنایه یه بو مروقی کاملان کو لبه ر چافان نه په نه. سیمه رخ وهکی سیمبول دوو جارن د هه لبه ستین جزیریدا هاتیه بکار برن. مه لایئ جزیری عه نقا (سیمه رخ) ب ره مزئ مه عشوق و زاتی خودا دانایه، کو ب ریکا عه قل و زوه دئ ناهی سه لاندن، به لکی ته نی ریکا گه شتن و سه لاندن ب ریکا کشف و شه ودئ دبیت. تیگوتن لفی واریقه مه لایئ جزیری نه ریبه ک مینا حافزی شیرازی و جلال الدین رۆمی هه یه وهکی کو دبیژی:

عەنقا نە شکارا کەسە داڤا تو بچین ڤەر

داڤا کول عەنقا تو ڤەدی بادی ههوا گرت. (زڤنگی ب1 2013: 211)

هه مان دەم حافظی شیرازی دبیری:

عنقا شکار کس نشود دام باز چین

کانجا همیشه باد بدست است دامرا. (دیوان حافظ غزل 7)

یانی عەنقا نکاری ببیتە رافا کەس ب خەپک و داڤان ژبلی با و ههوا تشتەک دی ناهیتە گرتن.

ههروهه بهری حافظ زی جلال‌الدینی رومی وهه گوتیه:

عنقا که یابد دام کس در پیش ان عنقا مگس

ای عنکبوت عقل بس تا کی تنی این تار را (دیوان غزلیات. غزل 24)

مه‌لایێ جزیری د ڤه‌سیده‌یه‌کا دیتەر دا دیسان عەنقا وهکی ره‌مزێ مه‌عشوق و مه‌حبوب و ئیراده‌یا زاتی خودا نیشاندایه، کوده‌ما دل و ده‌روون ژ هه‌واو هه‌وه‌سان تی پافژ کرن، وئ مه‌حبوب تیدا جی بگره و ئیدی نه هه‌وجه‌داری گه‌ریانه ل دووڤدا ل ئەسمانان (هه‌زار، 1361: 124)، هه‌روسا هنگی خودا بخوه و ب ئیراده‌یا خوه دنیشه‌ته نایا دل و نه هه‌وجه‌داری ڤرین و په‌روازانه ل ئاسمانان، به‌لکی جهی زاتی هه‌ق نایا دلدایه، وهکی کو دبیری: -

مه‌حبوب ب دل بت مه ب نه‌ڤراز ج حاجه‌ت

عەنقا ب خوه بیتن فرو، په‌رواز ج حاجه‌ت (زڤنگی ب1، 2013: 220)

گۆری مه‌لا عبده‌سه‌لامی جزیری چیدی مه‌لای ل فه‌رموده‌یا کو دبیری: ((ما وسعني سمانی ولا ارضی، بل وسعني قلب عبدي المؤمن)) ئیلهام وه‌رگرتی. (عبدالسلام جزیری، 2004: 188).

2.4- هوما

نافه‌ك فارسییه و بالنده‌کی ئەفسانه‌یه، د ڤۆلكلۆرا كوردیدا ب ته‌یرێ ده‌وله‌تی هاتیه گۆتن، سیبهرای وی سه‌ده‌ما خو‌ش ئیقبالی و موواد حاسلییه. (محمدئه‌مین دۆسکی، 2007: 638) د ئەده‌بیاتا عیرفانیدا ب ره‌مه‌زه‌ك گشتی بو سه‌روه‌ری، به‌خته‌وه‌ری، خو‌ش ئیقبالی، لایقی، لیهاتی و مه‌رتبه‌هاتیه‌ نیشان کرن، د باوه‌رین دیریندا ئەڤ بالنده‌یه هه‌ستی (ئیسك) خور و چ بونه‌وه‌ران ئازار ناده‌ت.

د هه‌لبستین مه‌لایێ جزیری دا سێ جارن نای هوما هاتیه، کو ب نیشانی سیبهرای ته‌ناهیی و موواد حاسلی و ئافره‌ندییا ڤوده‌تی ب په‌ر و بالین هوما و هه‌سناندیه وهکی دبیری:

سایه نومایین جه بههتئی نه قش و خهتئی ژ قودرهتئی
 نوخته و حهرف و جهز مه تئی بال و بهرین هومایین زولف
 بال و بهرین صفهت هوما سایه ل جه بههتئی نوما
 خه مری و لهف چوونه سه ما یهک ب یهک ئه و ل بایین زولف (زفنگی ب)
 [500.499] 2013

حافزئی شیرازی کو د غهزه لاین ویدا بو 7 جاران نافئی (هما) تئی دیتن ب هه مان به خته وهری و سهروهری و خوش ئیقبالی و ئیهاتی و سفاندی و ره مزاندیه وهکی دبئیژی:
 ههای اوج سعادت به دام ما افتد

اگر تورا گوزری بر مقام ما افتد (دیوان: غزل 114)

" هوما ژی ل گوپیتکا به خته وهریا خوه دئی ب داڤا مه دا که قیت، نه گهر تو ل هه مبه ر پیگه هئی مه گوزهر بکهی "

محترم دار دلم کاین مگس قند پرست
 تا هواخواه تو شد فر ههای دارد (دیوان: غزل 123)

" قه درئی دلئی من بزانه، ژ بهرکو وهکی میشی شیرینی یا لیقین ته ستایش دکهت و لدهمی بوویه عاشق بهخت و ئیقبالا هوما ی بدهست خستیه "

بالنده یین سیمه رخ (عناقا) و هوما ل جه م مه لایئ جزیری و حافزئی شیرازی ب ره مزین گشتی هاتینه نیشاندان کو بهری فان عارفان نهف دوو ره مزه د چارچوقئی نه دهبیاتا عیرفانی یا زمانئ فارسی ل جه م سه نایی و شیخ عه تار (منطق الطیر: 32) و جلال الدین رومی (کلیات شمس: غزل 145) هاتینه بکار برن.

3.4- هودهود

تهیره که ل جه پین دهشت و گرو چیا یان ههیه ب کوردی ب چهند نافان تئی ناسکرن وهکی: هۆپهۆپک، بۆتبۆت، داودکی دونکل، تهیرکی سلیمان پیغه مبه ر (ئیسماعیل تاها، 2007: 38) ب زمانئ عه ره بی هه مان هودهوده، د نه دبیاتا ته سه و فیدا وهکی ره مزئی مژده، مزگینی و خوش خه بهری و قاسدئ عشقی هاتیه نیشاندان .

د دیوانا جزیریدا، کو ب گشتی ب سیمبولئ خوش خه بهری، مزگینی و قاسد بکار بریه ، لسه ری رهنگئ کول چیرۆکا سلیمان پیغه مبه ر دا کو د قورئانا پیروژدا به حسا هودهود هاتیه کرن (مه لا

مه‌حه‌مه‌د شه‌لامشی: 1378:237)، مه‌لایێ جزیری 9 جار ان هودهود د هه‌لبه‌ستین خودا بکار بریه و وهکی دبێژی:

نیرو ژ مه‌ ل به‌هدرا ته‌مام عه‌نبه‌رفه‌شان بن سه‌د سه‌لام
 ئە‌ی هودهودی شیرین که‌لام (اهلا و سه‌لا مره‌با) (زفنگی ب 1378:2013)
 (115)

جزیری لفر هودهود وهکی فاسد و شاره‌زا ب سیمبۆل کریه، بۆ گه‌هاندنا په‌یاما عه‌شق و داخوازا وی بۆ مه‌عشوق و دلبه‌ری، ئە‌و ژێ کو کنایته‌ بۆ سیفه‌تی پیراتی و پیشه‌واتیی و شاره‌زایی ریکا راستیی، یان ئە‌و واسته‌ یی سالکی دگه‌هینته‌ نارمانج (تجسین ئیبراهیم: 97، 2018)، نه‌خاسم کو د پرتوکا (منطق الطیر) دا شیخ عه‌تتار ره‌مزی ریزانی و پیشه‌واتییا کاروانی ته‌والان بۆ سه‌فه‌ر به‌ر ب حه‌قیقه‌تا خوه‌ دده‌ته هودهود (فریدالدین عه‌تتار: 31)، وهکی دبێژی:

مره‌با ای هه‌ده‌ هادی شه‌ده
 در حقیقت بیک هر وادی شه‌ده (فریدالدین عه‌تتار: 29)

" مه‌رحه‌با ئە‌ی هودهودی راسته‌ری و هیدایه‌ت بووی، کو ل راستیدا بقی سه‌ده‌می بوی فاسدی هه‌ر ده‌رو دیار" لئ گا‌فا بکه‌فین سه‌ر ئا‌فرا هه‌قه‌به‌ری، ئا‌فرا مه‌لایێ جزیری راسته‌راست به‌ر ب حافزی شیرازییه‌ وهکی ئە‌و ژێ دبێژی:

ای هه‌ده‌ صبا به‌ سبا می فرستم بنگر که از کجا به کجا می فرستم
 حیف است گایری چون تو در خاکدان غم زین جا به اشیاں وفا می فرستم (دیوان، غزل)
 (90)

" ئە‌ی فاسدی بایی سه‌حه‌ری دئ ته‌ ریکم به‌ر ب بازاری سه‌بایی، بنپه‌ره‌ کو ل کیده‌ری به‌ر ب کیده‌ری ته‌ ریکم، مخابه‌نه‌ بالنده‌یه‌کی وهکی ته‌ دفی کافلی خه‌مادا بمینی، دئ ته‌ ل فییره‌ به‌ر ب هیلینا وه‌فا‌یا دلبه‌ری ریکم".

مه‌لایێ جزیری د قوناغه‌کا بزافا خوه‌ یا روحی دا هودهود ب سیمبۆل کریه، وهکی کو ل مالکا ئە‌ولی یا سه‌ریدا دیاره‌ د ره‌وشا ئاماده‌کاریدایه‌، بۆ ریکرنا هودهود ب فاسدی، بۆ گه‌یاندنا په‌یاما ناشتی و سه‌لامان. ده‌می کو پشتی ریکرنا فاسد چافه‌ری و ب حه‌سه‌ره‌تا فه‌گه‌ریانا فاسدی ئە‌فینییه‌، ژبه‌رکو وهکی سالکی ریکی خوه‌ د قوناغا غه‌ریبیی دا دبینی، له‌وما ئە‌و هودهودی کو ئە‌و دخازی فاسدی و واسته‌یی بکه‌ت، دقیت خوش ته‌بع و نازک وهکی نه‌رما بایی سه‌حه‌ری (نه‌سیم) بیت وهکی کو دبێژی:

وده‌ هودهود ژ سه‌با بی‌ت و بزانی چیه‌ حال
 کو ل حالی مه‌ غه‌ریبان نه‌ سوئاله‌ و نه‌ جه‌واب (زفنگی ب 1378:2013) (150)

هودهوهك خووش تەبع من ئيرۆ دقن هەر وهك نهسيه

دا ب بال دلبەر هئارا و باننیا دیسا جـهواب (ههمان: 178، 2013).

دهما حافظ نهرمه بایئ سههرئ ب خووش خه بهرییا هودهوهئ کو ژ بۆی چه زهتئ سولهیمان خه بهر ئانی د وهکینی، کو مزگینیا خیرا ژ خووشی و گولزارا سه بایئ گه هاندیه. وهکی دبێژی :

صبا خوش خیری هدهد سلیمان است

که مژده گرب ازگلشن سبا آورد (دیوان: غزل 145)

مه لایئ جزیری دهما دگه هیته قوناغه کا دیتر یا روحی دکارین بیژین قوناغا (معرفت الله)، ههست ب تهناهییا تهمام دکهت، نهو ژی ب سوپاسگوزاری ژمه عشوق کو خه بهردار بوویه ژ ئالییئ هودهوه ئهف ههوالا شیرین پئ گه هایه، پشتی فئ قوناغئ ژی گه لهک چافه پئ مایه بو قوناغا دیدارا مه عشوق (لقالله) کو به رهه فئ فیداکاری و روح به خشینه ژ بو گه هشتن ب فئ مه رته بی، نه گهر ئهف مزگینیه ژ بال هودهوه بگه هیتئ، ژ بهر کو ئهف مه رته به ژبو وی فه ژیانهک به ههشتیه لهوما ههوالا هودهوه ب ره مزئ قاسد مزگینی و به ههشتا غه بیی زانییه، وهکی دبێژی:

- سهد ههزار بار شاکرم نهز کو ژ بهلقیسا پهری

هودهوهئ شیرین زه بان ئیرۆ خه بهرداری مهیه (زفنگی ب: 76، 2013)

- بوپ مولازم تنیم لقابئ مامه ههتتا مولته قابئ

من رحئ شیرین ددایئ هودهوه نهر مزگین بدایه

هودهوهئ زوانئ غه بیئ سهد خه بهر شیرین ژ جه بیئ

دا دلئ من مورده هه بی گوهل پئ من وتك صتباية

(ههمان: 100، 99، 2013)

حافزئ شیرازی دیسان هودهوه ب نهرمه بایئ سههرئ د وهکینی ، وهکی کو ل سه بایئ خه بهرئ خووش گه هاندیه چه زهتئ سولهیمان، کو خوه د رهوشهک تهنا و ئارام دا ب سه دهما مزگینیا خووش دبینی وهکی دبێژی:

مژده ای دل که دگر باد صبا باز امد

هدهد خوش خیر ازگرف سبا باز امد (دیوان: غزل 174)

مه لایئ جزیری ب رهنگه کئ گشتی (9) جاران سیمبولا هودهوه د ههلبهستین خوه دا بکار بریه، ههروهها حافزئ شیرازی کو 4 جاران هودهوه وهکی ره مز د دیوانا ویدا تیته دیتن، کو ههردوو ب ههمان ره مزیه تا داستانا چه زهتئ سولهیمان بکار برینه، هه رچهند مه لایئ جزیری ل داویدا پرسا

رهمزا هودهود فاللا دکهت و ب روونی دبیژی کو ئەفە سه ربورا هودهودی داستانەک مەجازی و سیمبۆلییە سه خمه راتی رازا هەقیقەتی ، بەلکی قاسد تەنی ئیلهامەکە وەکی نەرمە بایی سەحەرئ تیکەلی خیالی دبی، وەکی دبیژی:

هودهودی وئ رهمز و رازی با بوو ئەو جوو گوفت ب سازی
 قصصه بر به حسا مەجازی قاصدەك خودش تەبع بابە
 (زفنگی ب، 2، 2013، 103)

4.4- كبك (كهو)

كبك پەیفەك فارسییە ب كوردی دبیتە كهو، كو باندەدیەكە ل كوردستانی ل دەفەرین چیاپی مشەنە و ب سروشتی خوە ژى تەوالەكی چیاپیە، د ئەدبیاتا عیرفانیدا وەکی سیمبۆل هاتییە بكار برن، مەلایی جزیری زیدەباری كو لسه هەمان ریسایا فان عارفان كهو ب هەمان (كبك) د هەلبەستین خوەدا وەکی رهمزی ناز و دەلالی و عاشقی گەوهەران بكار برییه ، لی ژبەر كو ئەف تەیره دناف سروشتی وەلاتی جزیری (كوردستان) مشەنە، ئەگەر كو تەنی بو جارەكی ژى د هەلبەستین خوەدا بكار برییه، لی ب تاییبەتمەندییەك كلتوری، سروشتی و جفاکی نیشاندایە، كو ئەف تاییبەتمەندییە لجهم عارفین نافهاتی ناھی دیتن سەرباری كو ب ریزەیهكا زیدەتر ژى بكاربرین. وەکی كو جزیری دبیژی:

ئەو كەبکی خەرامان كو د كۆزی ل قەبو هات

شاهین قەزایی ب تەغافول ژ خوە پرا گرت (زفنگی ب، 1 ، 2013 : 213)

تەنی ب بكار برنا پەیفە (كۆز) مەلایی جزیری ب شارەزایی و هووری تاییبەتمەندییە سروشتی و كلتورییا جفاكا خوە پی بەخشییه، كۆز : ئەو جەه یی كەوی رواد لی گری ددەن ژ بو نیچیركنا كهوا (محمدامین دۆسكى: 2007، 247)، كو د كلتوری كوردەواری یەك ژ ریکین راف كرنا كهوان هەمان بكاربرنا كۆزییە، دەما دناف كۆزی ئەو كەوی ب ناز و كوباری دەست كر ب قەبەقەبی، لی غافل ل بلنداهی كەفتە ناف پنجین شاهین قەدەری.

حافزی شیرازی 3 جاران سیمبۆلا (كبك) د دیوانا خودا وەکی رهمزی غرور و غفلەت و نازداری بكار برییه وەکی دبیژی:

دیدى ان قهقهه كبك خرامان حافف

كه ز سرینجه شاهین قچا غافل بود (دیوان: غزل 207)

كهو يك ژوان ته‌والين سهره‌كويه كو د (منطق الطير) يا فريدالدين عه‌تتار دا وه‌كى عاشقى چيا و كان و گه‌وه‌هران هاتيبه رهمزاندن، وه‌كى ديبژى:

كبك بس خرم و خرامان در رسيد سرکش و سرمست از كان در رسيد

بودام بيوسته با كوه كمر □

تا توانم بود سرسنگ گهر (منطق‌الغير: 37) □

"كهو ب دلخوشى و نازداريه‌ك ته‌مامقه ب سهرمه‌ستى و سهركىشيشقه گه‌ها و گوټ: بوونا من به‌رده‌وام ب چيافه‌يه و هه‌تا دكارم دگهل گه‌وه‌هرا كه‌فران دمينم".

ب شروفه‌يه‌كا عيرفانى مه‌رما مه‌لايى جزيرى و حافظى شيرازى ژ سيمبولا كه‌وى (كبك) هه‌مان كنايه‌يه بو پرسا دهرباز بوون ژ قوناغين عشقى يه، كو ل ده‌ستپيكي گه‌له‌ك ب ناز و ده‌لالى دكه‌فن نافدا و هزر كرى فای هيسانه لى پشترا كه‌تن ده‌رافا ناريشه و پرسگرينكين فه‌ده‌رى. وه‌كى كو هه‌ردوو ديبژن:

دزانی روود و عود نه‌ووول چ تافيتن سروود نه‌وول □

كه عشق اسان نمود اول ولى افتاد موشكلها (زفنگى ب1، 2013: 91) □

5.4- بولبول

101

بولبول ب نيشانى عاشقه ل جه‌م جزيرى كو عه‌نده‌ليب و زه‌رباف ژى ژيرا تينه‌گوټن، مه‌لايى جزيرى 32 جاران د هه‌لبه‌ستين خوددا وه‌كى رهمز و نيشان بكار برينه، زيده‌بارى كو بولبول سيمبوله‌ك گشتيه، لى جه‌نابى جزيرى د هه‌لبه‌ستين خوددا گوټرى مه‌قاما عشقا كو نه‌و پيگه‌هايه ، رنگه‌كى كه‌سوكى و تايبه‌ت پى به‌خشييه، نه‌و ژى ب دوو رهنگان يا يه‌كى بولبول ل جه‌م جه‌نابى جزيرى نكاريت ببينه سيمبولى عشقا به‌رده‌وام ژبه‌ركو مه‌عشوقا بولبول گوله، گول ژى گريداى ب وهرز و ده‌مانه وه‌كى ديبژى:

بولبول و په‌روانه نه‌و فه‌صل و دممن □

جنسى عشقا من تنى دهردى كوله (زفنگى ب2، 2013: 160) □

يا دوويان گوټين كو مه‌عشوقين بولبولن ب هژمارن وگه‌له‌كن بولبول عاشقى هه‌موو گولانه، نكاريت ببينه رهمزى عشقا يه‌كتاي وه‌كى ديبژى:

بولبولان صه‌د گول د چافن جاف ل صه‌د گول دى دكن □

من دباغى گول عيزاران يه‌ك گول و گولنار به‌س (زفنگى ب3، 2013: 430) □

تایبه‌تمه‌ندییا کو سه‌یدیای جزیری ل رهمزیه‌تا بولبولی ئافا دکهت و ل وئ رهمزیه‌تا گشتی دهرباسی سیمبوله‌ک که‌سۆکی و تایبه‌ت یا گریدای ب پله‌یا مه‌عریفی و فه‌لسه‌فییای عیرفانی یا خوه دکهت و ههمان دهم پله‌یه‌کا یه‌کانییی د پرائییی دا دبه‌خشیته سیمبۆلا بولبولی ، واته ب نه‌پینه‌ک فه‌لسه‌فی عیرفانی ل راستی بوونی (وجود) بولبول ب سیمبۆلا هه‌ستی و گول زی ب سیمبۆلا زاتی هه‌ق تیته بکار برن، بقی ئاوی دیکه‌تیه د قالبی تیوریا یه‌کیتیا بوونی (وحدت الوجود) یان وهده‌تا موله‌ق (وحدت المطلق) (ته‌حسین ئیبراهیم : 2018,3,363) وه‌کی دبیزی:

گهر چ بولبول جه‌وه‌ری زاتی گوله

لی گولی ره‌ونه‌ق ژ عشقا بولبوله

گوه‌ده زکری حال و جووشا باده‌یی

وئ ب بولبول را دخوونت بولبوله (زفنگی ب 2، 2013 : 157)

حافزی شیرازی بقاسی 59 جاران په‌یقا بولبول د هه‌لبه‌ستین خوه‌دا بکار برییه، کو بگشتی وه‌کی سیمبۆلا عاشق بکار برییه، خوه د حالی بولبولیدا ب کوفان و نالین دیتیه، لی دفان 59 جاران ل حاله‌تی سیمبۆلا فه‌نا بوون د مه‌قاما عشقی‌دا بکار برییه وه‌کی نمونه‌ی دبیزی :

رونق عهد شباب است دگر بستان را

میرسد مژده گل بلبل خوش الحان را (دیوان غ 9)

102

"جاره‌ک دی وهرز و جوانی و ره‌ونه‌قا باغ و بیستانه، مزگینیا بشکفتنا گولی دگه‌هیته بلبل خوش ناواز".

6.4-توتاک و گوین

هه‌ردوو بانده‌ییی تایبه‌تی ناف لیره‌وار و زارین ناقاری چیا‌یین کوردستانینه، ل مالباتا بالندی کوندانه (ئیسماعیل تاها، 2007 : 15) کو بفارسی (جغد) و ب عه‌ره‌بی (بوم) ژیرا دبیزن. کتکا گۆرا (جغد) د فه‌ره‌نگی گه‌لین ئیرانی و تایبه‌ت یی گه‌لی کورد نیشانی ویرانی و نگه‌تی و نه‌خیرییه، کو د نه‌ده‌بیاتا سۆفیاتی‌دا وه‌کی حه‌کیم سه‌نایی (دیوان: 529) و جلالدینی رومی (غزلیات: 78) ب ههمان رهمزی ویرانی و نگه‌تی هاتیه. نه‌ف دوو نافه ژبه‌ر کو کورمانجینه و د نه‌ده‌بیاتا فارسی یا عیرفانی دا ناهین دیتن، ل گور تایبه‌تمه‌ندییا سروشتی و ناوازا فان دوو ته‌والان مه‌لایی جزیری ب سیمبۆلی نالیین و جوداهیا عشقی بکار برینه ، بقی چه‌ندی جزیری نافی ره‌سه‌نی فان بالنده‌یان پاراستیه (شعبان چالی، 2008 : 148). ژ ئالیه‌ک دیتر تایبه‌تمه‌ندییا کلتوری و سروشتی و جفاکی د رهمزیه‌تا توتاک وگوینی دا به‌رحه‌سته کرییه، ل ههمان دهم نه‌ف بالنده ل واری که‌له‌خی فه‌ گه‌له‌ک وه‌که‌ه‌فن، لی هه‌ریه‌ک خودی تایبه‌تمه‌ندییا خوه یا سروشتیه.

7.4-گوبین

گوبین کو نافهك كورمانجییه ل ههك دهران گولی گولی ، گوبینا ریلان و کونده زیوه زی ژیرا دبیزن، ب عهرهبی الخبل؛ بومه سمرا و ناڤی زانستی Strix aluco (ئیسماعیل تاها، 2007).
 20). ب فارسی دبیزنی (جغد جنگلی) ، خودی ئاوازهکی بلند و کوفانداره ل جهین جیای و لیرهوار و پر داروبار ب شهف و رۆژ بی جوداهی دخوونی و هاوار دکه ب ئاویهکی گازی و بهرز، گافا چهند کهسهک ب ههفرا بچن ناف جیایو لیرهواران و ل ههف جودا بین ، دهما گوبین بخوونی مرۆف هزر دکهت کو ههفالی وانه بانگ دکهت، ژ سهدهما لیک جودا بوونی، نهگهر شارهزایی دگهل فی تهوالی نهبیت ئهفه یهکسهر لدووف ههوارا گوبینی دئ ههوار کهت و بهرسف دهت، و رهنکه بهر ب نالی گوبینی بکهفیته ری ژبهرکو ب مرۆف وهره ههفالی فهقهتاییه گازی دکهت.

مهلائی جزیری دهما دبینی کو عشقا وی عشقهک پر گران و سۆزناک و بهردهوام و زیندییه ، واته گههايه بالاترين مهقاما (بقاوا الله) ههوجهداری کالین و نالینهکا بهردهوام و ههوارهک و کوفانهکا بهرز و بلند و زیندییه، لهوما پیدفی سبمۆلهک و وهکاندنهک گونجای تر ل بولبول و پهروانه دگهپی، ژبهرکو نالین و فیداکارییا وان دهمی و وهرزینه و بهردهوام نیه وهکی کو دبیزی:

بولبول و پهروانه ئه وه فصل و دهم

جنسی عشقا من تنی دهردی کوله (زفنگی ب2، 2013، 160)

ل ژیر باندورا فلکلۆرا کورمانجی و سروشتی کوردستانی مهلائی جزیری گوبین ب گونجاوتر زانییه کو ببیته رهزما عشقا بهردهوام و زیندی، ژبهرکو سروشتی ئاواز وخووندنا بهردهواما ب شهف و رۆژ ههروهها ل ههر چار وهرزان ، یا ههوار و کوفان و نالینا گوبینی باشتر ژ نالینا بولبولی نونهراتییا پلهیا بالایا عشقی دکهت، تهنی ل هه مبهر کالینا گوبینی بلبل بیدهنگ و کهر دبیت ، جزیری د ههلبهستین خودا پینج جارن گوبین بکار بریه وهکی دبیزی:

میسل گوبین ته رهوان نال ژ دلی مسکین تین

ئه م نزانین تو چرا ههر وه دنالی شهب و روز

ته ب فهریاد و فغانان ب خوه بولبول کهر کر

الله ژ چ دهردی وه دکالی شهب و روز (زفنگی ب1، 2013، 416)

سههرگه عندهلیب مهستن ژبهنا ورد و بشکۆزان

شبی تووتاک و گوبینان دنالین ئه م د فرقیدا (هه مان: 128)

ژ کوفانا ته شرینێ دنالم شوپهئێ گۆیینێ □
 درێژم هێسترێن خویئێ وەکی تاقئێ د بارانی (هه‌مان ب 2: 277) □□

شوبی شه‌مع و شه‌مالم ئەز ژ به‌رحوبیا ته لالم ئەز □
 زمعیفم وەک هیلالم ئەز سیفەت گۆیین دکالم ئەز (هه‌مان ب 2: 361) □□

دیسان د بلندترین مه‌قاما سلوکیدا مه‌لایێ جزیری گۆیینێ دکه‌ته سیمبۆلا مه‌قاما به‌قایێ ، واته
 پشتی مه‌قاما فه‌نایێ، کو په‌روانی دکه‌ته نیشانی مه‌قاما فه‌نایێ، وەکی دبێژی:

ئێ بری عه‌ینی به‌قایێ باده‌نووشێ عشقی بوو □
 ئێ بووی مه‌حوئ فه‌نایێ عاشقی بیچاره بوو □
 ئێک ژ وان په‌روانه بوو سوخت و فه‌غانه‌ک ژئ نه‌هات □
 ئێک ژ وان ته‌شبهی گۆیینێ ب ئاه و ناله بوو (زفنگی ب 2: 200، 201) □□

ب ته‌فسیره‌کا فه‌لسه‌فی، هێزا عشقا کو مه‌لایێ جزیری ژئ به‌هره‌مه‌ند بووی، هێزه‌کا زیندی و
 به‌قایێ و مه‌عریفیه‌، ئو کریه تیورییه‌ک فه‌لسه‌فی عیرفانی پێخه‌مه‌ت مه‌یاندا بوونێ (وجود).
 وەکی ره‌گه‌زێ پینجی کو دکه‌ته هێقیئێ هه‌رچار ره‌گه‌زان (ئاف، ئاخ، هه‌وا، ئاگر) وەکی ل جهه‌کی
 دی دبێژی:

مه‌جه‌وه‌هر عونصوره‌ک خامس نوما ئیرو د تالع دا □
 دقئ ته‌قویمی ئینسان ل تالع بوونه فال ئه‌برو (هه‌مان 173) □□

په‌روانه ژبه‌ر کو لجه‌م مه‌لایێ جزیری سیمبۆلا عشقه‌ک بیچاره و دهمکیه ، دهمی کو گۆیین
 سیمبۆلا عشقا به‌رده‌وام و زیندییه، لی‌رده‌دا ئاه و نالینێ گۆیینێ کنایه‌یه ژبو وئ عشقی کو بوویه
 بنه‌مایێ هه‌بوونێ و مه‌عریفیه‌ پێخه‌م بزفین به‌ر ب که‌مالی .

8.4- تووتاک

نافه‌کی کورمانجیه‌ ل هنده‌ک ده‌ران دبێژنی تووک یان تاق‌تاقی بۆر، ب عه‌ره‌بی التبح المخطط،
 بومة اذناء صغيرة نافئ زانستی دبیته (Otus brucei) (ئیسماعیل تاها 2007: 17).
 مه‌لایێ جزیری بالنده‌یی تووتاک وەکی گۆیین ب سیمبۆلی عاشقی کوفاندار کو به‌رده‌وام د
 نالیندایه نیشاندایه، د هه‌لبه‌ستین جزیری 2 جاران ئاماژه کریه ب نافئ تووتاک وەکی دبێژی:

سه‌حه‌رگه‌ عه‌نده‌لیب مه‌ستن ژبه‌نا وهر د و بشکوژان

شبی تووتاک و گۆیینان دنالین ئەم د فه‌رقیدا (زفنگی ب 1، 2013: 128).

جزیری لسه بنگهها تایبهماندییا خودزایی و کلتوری خود ئاوازی تووتاکئی کو بهردهوام شهقی ههتا سپیدی دخوونی و جهی تایبهمان تووتاکئی ژی چیاپه، ب سیمبۆل کریهه، و وهکاندییه ب عهشقا خود کو دبیزی:

بالله ژ نال و زاریان زمربا فیراق و بیهرییان
تهشبهی تووتاکین چیان خهو ناكرین شهفتارییان (زفنگی بهج 2013:
396)

ئههناجم

- مهلائی جزیری سیمبۆلا بالندهیان د ئهدهبیاتا سؤفیگهریدا هم لوارئ چۆنایهتی و هم چهندیایهتی دا جوداهیهکی چیدکهت، کو لوارئ چهندیایهتی زیدهباری ههقهباریا کو دگهل نافدییرین ئهدهبا سؤفیگهری (سهنائی، رۆمی، عهتتار و حافزئ شیرازی) بگشتی دکهت، لی ب تایبهمان ب بکاربرنا دوو تهوالین بناقی رهسهنئ کورمانجی وهکی (گۆیین و تووتاک) لوارئ ریژهیه زیدهیی چیدکهت. ههروهها لوارئ چۆنایهتی فه مهلائی جزیری مهودایی سیمبۆلا بالندهیان بهرفرههتر دکهت، و ب بهرجافگرتنا تهیهههمهندییا سروشتی و کولتوری ژ بو گهلهک ئهه بالندهین کو د ههلبهستین ویدا وهکی سیمبۆل هاتنه بکار برن. نهخاسم سی بالندهیین گۆین، تووتاک و بولبول نووکاریی د سیمبۆلا بالندیاندا د چارچوقی سیمبۆلین سؤفیگهریدا بهرجاف دکهت.

- هندهک ژ سیمبۆلان کهسۆکی یان تایبهمان ب ههلبهستنهانیکی یان نفیسهرهکی سیمبۆلفانن، جورهک دی ژ سیمبۆلان گشتینه، کو گهلهک ژ نفیسهه و شاعرین سیمبۆلفان وهکی بنهما بکاربرینه و وهکی سیمبۆلین جیهانی هاتینه پهژراندن (فاگمه مدرسی، 1397 : 181)، پراپیا نافین بالندهیین کو جزیری د دیوانا خودا وهکی سیمبۆل بکار برینه، برهنگهکی گشتی و تهنی ب ههمان زمانی کو سؤفیین فارس وهکی سهنائی غهزنهوی ، جلالدین رۆمی، فریدالدین عهتتار و حافزئ شیرازی بکاربرینه، تهنی دوو نافین گۆیین و تووتاک ژ بو مهلائی جزیری کهسۆکی و تایبهمان .

- ریژهیا بالندهیین کو د دیوانا مهلائی جزیرییدا وهکی سیمبۆل هاتینه بکار برن زیدهی 30 سی بالندهیه دهمی کو بالندیین دیوان سهنائی 22 و د مهسنهوییا رۆمیدا 30 بالندهیه (محمد را صرفی 1386 : 59).

- جوداهیه‌کا گرینگ کو مه‌لایێ جزیری د شیوازی بکاربرنا سیمبۆلا بالنیدیان نیشان دده هه‌مان رووی ئه‌ریتی و جوانییا وان بالنده‌یانه کو وه‌کی سیمبۆل د هه‌لبه‌ستین خوه دا بکار برینه فه‌لسه‌فه‌یا حوسن و جه‌مالی د عه‌شقا بوونیدا به‌رجه‌سته دکه‌ت.

چاڤکانی

کوردی:

- 1- نیسماعیل تاها شاهین: 2007، بالنده‌یێن کوردستانی، پشکا دوێ، چاڤا دوێ، وه‌شانا سپیریژ، ده‌ۆک.
  - 2- عیماد وه‌یسی خالد: 2004، جه‌قه‌نگ د هوزانا ریالستیکا کوردی دا، وه‌شانا سپیریژ، هه‌ولێر.
  - 3- گه‌رده‌نه‌یا گه‌وه‌ه‌ری: 2013، شه‌رحا دیوانا مه‌لایێ جزیری، مه‌لا نه‌حه‌ده‌ئێ زه‌نگی، ناماده‌کرن و وه‌رگه‌ر ژ عه‌ره‌بی نه‌مه‌ین نه‌ووروزی، وه‌شانا ئافێستا، چاڤا یه‌که‌م، ستانبول.
  - 4- دیوانا مه‌لایێ جزیری: 2005، تحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاڤا دووێ، وه‌شانا سپیریژ، هه‌ولێر.
  - 5- شعبان چالی: 2008، شیوازی شیعی جزیری، چاڤا یه‌که‌م، سپیریژ، هه‌ولێر.
  - 6- دیوانا مه‌لایێ جزیری: 2007، محمدامین دۆسکی، سپیریژ، چاڤا ئێکی، هه‌ولێر.
  - 7- دیوانی عارفی ربانی شیخ احمدی جزیری: 1361 هه‌تاوی، شه‌رحی هه‌زار، انتشارات سروش.
  - 8- مه‌لا موحه‌مه‌دی شه‌لماشی: 1378 ش، ژیانی پیغه‌مبه‌ران، چاڤا 7، بلاوکه‌راوه‌ی کوردستان، سنه.
  - 9- شه‌رحا دیوانا مه‌لایێ جزیری: 2018، شه‌روه‌یا ته‌حسین ئیبراهیم دۆسکی، چاڤا ئێکی، وه‌شانا نه‌حه‌مه‌دئێ خانی، سوێران.
- فارسی:
- 10- اریک فروم: 1349 ش، زبان از یاد رفته، ترجمه ابراهیم امانت، انتشارات مروارید، تهران.
  - 11- تقی پورنامداریان: 1364 ش، داستان پیامبران در کلیات سمس، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران.
  - 12- جلال ستاری:، اساس نسخه قاسم غنی و محمد قزوینی، کتابخانه چلیپا، چاپ اول، تهران.

13- دیوان کامل شمس تبریزی: 1371ش، مولانا جلال الدین محمد مولوی، مصحح: بدیع‌الزمان فروزانفر، انتشارات نگاه، چاپ اول، تهران.

14- منطق الطیر. فریدالدین عطار، کتابخانه امید ایران، www.irebooks.com

15- حدیقه‌الحدیقه: 1382 ، ابوالمجد مجدود سنایی، تصحیح دکتر مریم حسینی، چاپ اول، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

16- فاطمة مدرسی: 1397 مفاهیم رمزی، تمپیلی و نمادین پرندگان در رباعیات و قصاید عطار، نسیم شرق، مجله مطالعاتی ایرانشناسی زبان و ادبیات فارسی، شماره 9.

17- د. محمد رضا نصر اصفهانی – حافظ حاتمی: پاییز 1388ش، رمز و رمزگرای با تکیه بر ادبیات منظوم عرفانی، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، سال 5 شماره 16 .

18- د. محمد رضا صرفی: زمستان 1386 ، نماد پرندگان در مثنوی، فصلنامه پژوهشهای ادبی سال 5، شماره 18.

19- ژان و الن گریران شوالیه. فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، تهران ، 1378 .

عهره‌بی:

107

20- صافییه زفتگی: 2017، جمالیات الدلالات الصوفیه فی المعجم اللغوی لدیوان الجزیری، وهشانا سؤران. 20.

22- عبدالسلام جزیری: 2004، شرح دیوان الشیخ الجزیری، مطبعة التریبه، اربیل. مالپهرین ئهنترنیتی:

22-<https://en.wiktionary.org/wiki/symbol>

23-<https://www.etymonline.com/word/symbol>

Çavkanî

Celaleldîn Romî, M. (1371). *Diwanê Kamilê Şemsê Tebrîzî*, Museheh: Fîruzanfer, Weşanên Nêgah, Tehran.

Cizîrî, A. (2004). *Şerih Dîwan Alcizîrî*, Metbe`e Alterebiye, Erbil.

Çalî, Ş. (2008). *Şêwazî Şî`rî Cizîrî*, Çapî Yekam, Weşanên Spîrêz, Hewlêr.

Doskî, M. (2007). *Dîwana Melayê Cizîrî*, Çapa Yekê , Weşanên Sîrêz, Hewlêr.

- Doskî, T.E. (2005). *Dîwana Melayê Cizîrî*, Çapa Duyem, Weşanên Spîrêz, Hewlêr.
- Doskî, T.E. (2018). *Şerha Dîwana Melayê Cizîrî*, Çapa Yekem W. Ehmedê Xanî, Soran.
- Etar, F. (Bê Tarîx). Mentiqet Eltteyr, Kitabxanê Omîdê Îran. www.irebooks.com.
- From, Erîk. (1349). *Zebanê Ez Yad Teftê*, Wer. Ebrahîmê Amanet, Murwarîd, Teheran.
- Hejar. (1361). *Dîwanî Rebbanî Şeyx Ehmedê Cizîrî*, Siruş.
- Imad, W. X. (2004). *Ceveng di Hozana Reyalîstîka Kurdî da*, Weşana Spîrêz, Hewlêr.
- Îsmayîl ,T. Ş. (2007). *Balindeyên Kurdistanê*, Pişka Duyem, Çapa Duyem, Weşanên Spîrêz, Duhok.
- Mudersî , F. (1397). “Mefahîmê remzî û temsîlî û nemadîne perendgan der ruba`yat û qessaydê Etar, Nesîmê Şerq”, *Mecelle Muttalî`atî Îranşinasîyê Zeban û Edebiyatê Farisî*, j. 9.
- Nesir Esfehânî, M- Hatemî, H. (Payîzê 1388). “Remiz û remizgerayî ba tekîyê ber edebiyatê menzum îrfanî”, *Fesnamê Edebiyatê Îrfanî û Esttûre Şinaxî*, sal 5, j.16.
- Pornamdaryan, T.(1364). *Dastanê Peyamberan der Kuliyatê Şemis*, Teheran.
- Qenî,Q.- Qezvînî, M. (1369). *Dîwanê Hafîz*, Çapê Ewel, Çelîpa, Teheran.
- Şelmaşî, M. (1378). *Jiyânî Pêxemberan*, Çapa Heftem, Sine.
- Senayî, A.M. (1382). *Hedîqe Elhedîqe*, Teshîh D. Meryamê Huseynî, Çapê Ewel, N. Danişgahî, Teheran.
- Serfî,M. (Zimistanê 1386). “Nemadê Perendigan der Mesnewî”, *Fesnamê Pijuhîşhayê Edebî*, sal 5, j.18
- Setarî, C. (1372). *Medxelî Ber Remiz Şinasiyê Îrfanî*, N.Merkez, Teheran.
- Şwalyê, J.A.G. (1378). *Ferhengê Nemadha*, Wer. Sudabê Fezayîlî, Teheran.
- Zivîngî Safiye. (2017). *Camaliyat Eldlalat Elsuftiye fî Elmu`cem Elluxewiye Lidîwan Alcizîrî*, Weşanên Soran.
- Zivingî, E. (2013). *Gerdeneya Gewherî:Şerha Dîwana Melayê Cizîrî*, Amadekarî û Wergera ji arebî Emîn Narozi, Weşanên Avesta, Stembol.

<https://en.wiktionary.org/wiki/symbol>

<https://www.etymonline.com/word/symbol>